

УДК 336.77

*Л.М. КОВАЛЬ, кандидат економічних наук, доцент,
в.о. ректора Хмельницького кооперативного
торговельно-економічного інституту*

Інвестиційне кредитування підприємств аграрного сектору

Постановка проблеми. Особливою складовою господарського комплексу України є аграрна сфера. Цю особливість формує потужний ресурсний потенціал галузі, використання якого може забезпечити країні здобуття гідних позицій на світовій арені. Проте Україна не використовує своїх можливостей і по багатьох позиціях продовольчих товарних груп перетворюється на імпортозалежну державу. Розвиток аграрного сектору у вітчизняній економіці стримує ціла низка нерозв'язаних проблем. До найактуальніших з них належить проблема фінансового забезпечення виробничого процесу, оскільки в тісному поєднанні з нею акумулюються інші проблеми, пов'язані з використанням земельних, матеріально-технічних та людських ресурсів.

За своєю суттю аграрний сектор є ресурсомісткою галуззю, яка, до того ж, характеризується значною тривалістю виробничого циклу й суттєвим періодом обертання коштів. Зазначене зумовлює потребу в стабільних джерелах довгострокового фінансування, що гарантувало б забезпечення виробничого циклу на якісному, технологічно високому рівні. Одним із таких джерел є банківський кредит.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми банківського кредитування аграрного сектору стали наскрізними у працях багатьох дослідників. На особливу увагу заслуговують праці зарубіжних авторів, зокрема: Б. Брігмана [19], Т. Л. Фрея [20], Д. Марвіна [21], А. Мішри [22], Дж. Б. Пенсона [23], М. Стейла [24] та ін. Широке коло

питань, пов'язаних із формуванням кредитних відносин в аграрній сфері України знайшло відображення у працях вітчизняних учених, серед яких: П. Гайдуцький, П. Саблук [2], С. Кручок [10], І. Михасюк [12], А. Чупіс [17]. У дослідженнях авторів розглядається широке коло питань, що виникають у процесі взаємовідносин сільськогосподарських підприємств з банківським сектором, аналізуються можливості створення спеціалізованої фінансової інфраструктури, орієнтованої на обслуговування аграрного сектору, підвищення ефективності використання кредитних ресурсів тощо. Ці наукові здобутки стали фундаментальною основою вирішення найактуальніших питань фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва. Однак складність і масштабність проблемних питань вимагає подальших наукових розвідок, формування нової концепції розвитку взаємовідносин фінансових установ із підприємствами реального сектору, яка б сприяла створенню економічних умов для прискорення структурної перебудови галузі, її соціальної орієнтації.

Мета статті – дослідження проблем кредитного механізму в аграрному секторі України та визначення пріоритетних напрямів і перспектив кредитного забезпечення підприємств галузі із розробкою практичних рекомендацій.

Виклад основних результатів дослідження. Сільське господарство визнано пріоритетною сферою України, проте більше, ніж інші галузі потерпає від нестачі фінансових ресурсів. Його частка становить лише 5-7% від загального обсягу інвестицій, а поточні програми державної підтримки

© Л.М. Коваль, 2015

сільськогосподарських підприємств є доступними лише для суб'єктів великого бізнесу. Існуючі обсяги інвестицій у галузь недостатні для того, щоб перевести її на інтенсивний шлях розвитку. Більше того, їх не вистачає навіть на кількісно-якісне оновлення машинно-тракторного парку агропідприємств, що підтверджується численними науковими дослідженнями, зокрема тими, що були проведені фахівцями ННЦ «Інститут аграрної економіки». Учені підрахували, що для повноцінного відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектора необхідно залучити 300 млрд грн [6, с. 79]. Це означає, що для того, щоб розв'язати проблему хоча б за десять років, потрібно інвестувати приблизно 30 млрд грн на рік, а це в 1,6 раза більше від того, що інвестуємо (у 2012 р. в галузь було інвестовано лише 20 млн грн).

Інвестування за рахунок внутрішніх коштів, зокрема нерозподіленого прибутку (60%), очолює список джерел фінансування серед підприємств агробізнесу [7, с. 76], і лише третина з них одержує зовнішнє фінансування. Водночас світовий досвід доводить про пріоритетність зовнішніх джерел. Важливим елементом економічного розвитку аграрного виробництва у більшості розвинутих країн є кредит. Його роль у формуванні й накопиченні аграрного капіталу певною мірою визначається питомою вагою позикових коштів (кредитною заборгованістю сільського господарства) у вартості основного капіталу. До країн із найвищою питомою вагою позикових коштів в основному капіталі сільського господарства належать Англія, ФРН, Франція, Італія, Австрія та скандинавські країни. Починаючи з 60-х років XX ст. частка загальної кредитної заборгованості в аграрному капіталі Англії й ФРН досягла 50 %, Франції – 40, Італії та Австрії – 30 % [9]. В Україні за рахунок кредиту формується лише 18-20% коштів аграрних формувань [3; 13]. Цього явно недостатньо для задоволення потреб галузі.

Через сезонний характер виробництва і відсутність гарантій у його результатах, сільське господарство стає непривабливою сферою для банків. Якщо вони й надають позики аграріям, то тільки на короткий термін (питома вага короткострокових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам у

загальній їх структурі сягає 63,2%) під непомірний відсоток (процентні ставки, під які залучалися кредити у 2012-2013 роках у середньому по Україні становили 22-25% річних[11; 15], тоді як, приміром, у Європі цей показник коливається у межах 4-5% [14, с. 103]).

Про кредитування сільськогосподарських виробників заявляє більше сотні українських банків, але практика доводить, що доступ аграріїв до кредитних ресурсів фактично заблоковано, оскільки фінустанови застосовують по відношенню до них дискримінаційний механізм. Значний ризик неповернення кредитів змушує банки встановлювати для аграріїв високий рівень застави, який у деяких випадках втричі, а то й у п'ятеро перевищує суму позики. Проте більшості аграріїв немає чого запропонувати під заставу, хіба що майбутній урожай. Але така застанова не вельми зацікавляє банкірів, оскільки, за підрахунками експертів, понад 30% ризиків – організаційних і погодних – можуть вплинути на врожай [1, с. 277].

Ефективним засобом розв'язання зазначеної проблеми, на наш погляд, є земельна іпотека. У всьому світі земля є заставою під довгострокові, дешеві кредити для аграрного сектора. Так, за даними Європейської іпотечної федерації загальна вартість кредитів під заставу нерухомості в Європі становить близько 3,4 трлн євро, або 40% загальної вартості банківських активів. Щодо США, то загальний обсяг кредитних ресурсів тільки в сільському господарстві країни перевищує 200 млрд дол. Поширення системи земельної іпотеки визначається перевагами землі як об'єкта застави, адже такий об'єкт характеризується постійним місцем розташування, схильний до зростання вартості, приносить дохід у разі використання (що є джерелом погашення кредиту), а також залишається у власності заставодавця.

Вартість земель сільськогосподарського призначення в Україні оцінюється експертами в 40 млрд дол [5]. Якщо б до системи іпотечного кредитування залучити лише 10% цих земель, при рівні позики 60% від вартості об'єкта застави, то це б означало збільшення потенціалу аграрного сектора на 2,4 млрд дол. Однак у зв'язку із мораторієм на відчуження земельних ділянок сільсько-

господарського призначення, що використовуються для товарного виробництва, іпотека сільськогосподарських земель в Україні поки що не може функціонувати. За всі роки реформ держава не спромоглася створити ні правових, ні економічних, ні інституційних умов її розвитку. Запровадження земельної іпотеки у такій ситуації призведе лише до загострення назрілих проблем та їх переміщення в соціальну площину, що виявлятиметься у згортанні будь-яких елементів, здатних сформулювати сприятливе життєве середовище на селі.

Запровадження системи іпотечного кредитування потребує скоординованих дій усіх гілок влади у правовій, економічній, організаційній площині. Першочерговим кроком у напрямі вирішення питань розвитку системи іпотечного кредитування в Україні мають стати Закони України «Про ринок землі», «Про державний земельний (іпотечний) банк», «Про іпотечні цінні папери». В законодавстві, що регулює розвиток іпотечних відносин необхідно передбачити такі умови: створення і функціонування земельних (іпотечних) банків та іпотечного ринку загалом; використання прибутку банку; умови і процедуру видачі й сплати іпотечних кредитів; механізм перерозподілу земель у разі непогашення боргу; умови та порядок надання кредитних пільг; механізм розподілу кредитних ризиків тощо.

Вважаємо, що земельний іпотечний банк пріоритетно має бути сформований як спеціалізована фінустанова з державною участю в 51%. До інших джерел формування ка-

піталу можуть належати кошти фізичних і юридичних осіб, іноземних інвесторів, а також іпотечні облігації банку. Якщо ж сформувати земельний іпотечний банк у найближчій перспективі не вдасться (оскільки ця процедура доволі витратна й тривала у часі, а Державний бюджет України впродовж багатьох років поспіль дефіцитний), то видачею іпотечних кредитів міг би зайнятися державний Ощадбанк, який вже завоював свої позиції на ринку. Корисним у цьому разі є досвід Чехії – законодавством країни визначені «стіни захисту», які передбачають чітке відокремлення усіх активів і пасивів та інших операцій, що пов'язані з іпотекою від інших видів діяльності банку.

Важливу роль у фінансовому забезпеченні селян міг би відіграти спеціально створений кооперативний гарантійний фонд, який би надавав гарантії по кредитах учасникам фонду – пріоритетно малим і середнім агрофірмам. Банку буде вигідно співпрацювати з Фондом, оскільки це знизить його ризики по кредитних операціях, співпраця буде вигідною й для підприємств, адже в цьому разі їм легше буде одержати кредит. Таким чином фонд стимулюватиме розвиток ділової активності в аграрному секторі та забезпечить розв'язання фінансових проблем сільськогосподарських виробників.

Позитивний вплив на розвиток земельної іпотеки матиме формування вторинного іпотечного ринку. Це забезпечить рефінансування ресурсів за іпотечними операціями і дасть змогу розширити ресурсну базу земельного банку (рис. 1).

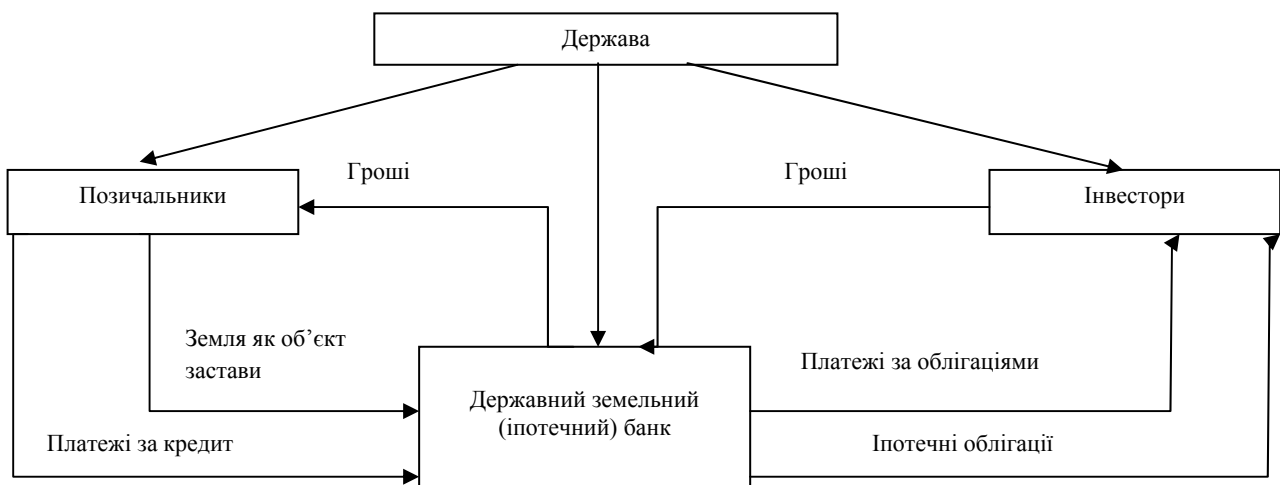

Рис. 1. Механізм дворівневої моделі іпотечного ринку

Джерело: Розробка автора.

Функції держави у зазначеній моделі полягають у такому:

визначення концепції розвитку системи земельної іпотеки;

нагляд за іпотечним ринком і його учасниками;

формування системи гарантування позик;

формування стимулюючих механізмів щодо участі в іпотечній системі;

захист прав та інтересів учасників ринку, їх представництво у суді;

встановлення науково обґрунтованих механізмів ціноутворення на ринку землі;

юридичний супровід операцій;

формування бази даних про усіх учасників ринку, їхні права і обмеження на них.

Ефективному розвитку системи іпотечно-го кредитування та земельного ринку загалом сприятиме формування національного Фонду земель. Такі фонди створені й успішно діють у багатьох розвинутих країнах, у тому числі й постсоціалістичних – Болгарії та Угорщині. Вони скуповують землі у громадян, а також заставлені землі в іпотечному банку, по яких не здійснено виплат з метою подальшого їх продажу на земельних торгах ефективним власникам (рис. 2).

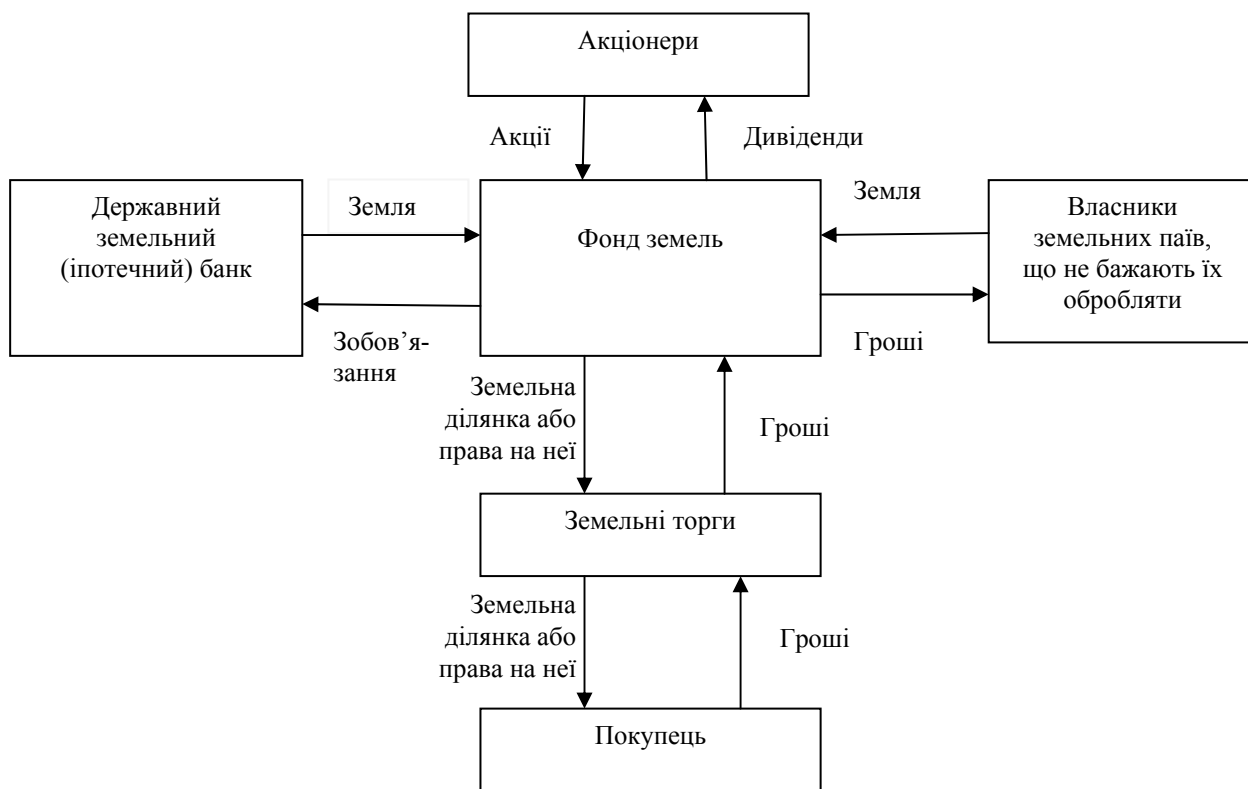

Рис. 2. Механізм функціонування національного Фонду земель

Джерело: Сформовано автором.

Формування Фонду земель уможливить забезпечити скорочення затрат часу суб'єктів ринку на пошук контрагентів, прозорість укладених угод, а також активізувати розвиток земельної іпотеки, оскільки у земельного банку в такому разі зникнуть проблеми з ліквідністю. Вважаємо, що Земельний фонд доцільно організувати у вигляді акціонерного товариства, діяльність якого контролювалася б акціонерами і спеціально створеною державною комісією. Акціонерами можуть бути: держава, терито-

ріальні громади, пайові, пенсійні, інвестиційні компанії, фізичні та юридичні особи, зареєстровані в Україні. Переваги від формування Земельних фондів на вітчизняному ринку землі полягають також у тому, що ці фонди могли б стати суттєвим джерелом поповнення коштів пенсійних фондів, населення, місцевих громад, які в подальшому могли б спрямувати їх на поліпшення благоустрою села.

Ще одним із способів розв'язання фінансових проблем аграрного сектора економіки

є підвищення ролі й значимості кооперативних банків. Нині ці структури є одними із найбільших банківських монополій світу та відіграють провідну роль у розвитку аграрного сектора. У Фінляндії частка кооперативних банків у кредитуванні сільського господарства становить 58%, у Нідерландах – 90, Японії – 80, Франції – 75, Австрії – 65, Португалії – понад 60, Бельгії – 50, Швеції – 45, ФРН – 44, Іспанії – 30%. У США кооперативна система фермерського кредиту надає фермерам третину кредитів на купівлю землі, шосту частину короткострокових і середньострокових кредитів [4]. Проте в кредитно-кооперативній системі України кооперативні банки поки що відсутні. Вважаємо, що держава має взяти на себе ініціативу щодо створення такої системи. Це, передусім, сприятиме розв'язанню фінансових проблем дрібного підприємництва в аграрному секторі.

Важливою формою інвестиційного кредитування підприємств аграрного сектора України повинен стати лізинг, який вигідний сільгоспвиробникам та виробникам техніки й переробним підприємствам, оскільки одночасно є засобом розвитку виробництва, реалізації техніки, застосування досягнень наукового-технічного прогресу. Проте ця форма кредитування також не набула поширення у вітчизняній економіці – загальний обсяг лізингових угод в Україні становить лише 0,2% від ВВП, тоді як у країнах ЄС – 2%, а лізингові інвестиції в технічне переозброєння сільськогосподарського виробництва навіть у найкращі часи не перевищували двох відсотків суми, що необхідна для простого відтворення наявного парку машин [8]. Експерти підрахували, що потенціал цієї форми інвестування аграрного сектору реалізується не більше, як на 25% [16]. До основних проблем розвитку аграрного лізингу в Україні належать [18]:

недосконалість правового поля та його неузгодженість з амортизаційною, кредитною й податковою політикою;

недостатнє врахування специфічних особливостей галузі в процесі реалізації лізингових програм;

неефективність управління коштами державного бюджету, що спрямовуються на

проведення операцій із фінансового лізингу, їхня невелика кількість і нерівномірність надходження;

низька якість вітчизняної техніки, що пропонується для лізингу;

недостатній рівень відповідальності за якість та комплектність лізингової техніки вітчизняних заводів-виробників;

обмеженість у Державному лізинговому фонді фінансових ресурсів;

відсутність ефективного механізму рефінансування портфелів лізингових компаній;

недостатній розвиток інфраструктури ринку лізингових послуг;

слабкий фінансово-економічний стан багатьох аграрних підприємств, їхня неспроможність своєчасно й у повному обсязі сплачувати лізингові платежі тощо.

Розв'язання назрілих проблем забезпечить активізацію та розширення можливостей використання лізингових послуг для модернізації вітчизняного аграрного виробництва, а це потребує ефективної державної стратегії розвитку даного сегмента ринку.

Висновки. Подолання кризових явищ в аграрному секторі України можливе при створенні дієздатної системи його фінансового забезпечення. Одним із важливих елементів цієї системи є інвестиційний кредит. Проте за роки державної незалежності України так і не вдалося виробити досконалого механізму кредитування села. Найактуальнішими питаннями є: висока ціна кредиту, відсутність гарантій повернення зобов'язань, недосконалість законодавчих механізмів регулювання кредитних відносин у галузі та відсутність надійного позичальника. Подолання названих перешкод вимагає комплексного розв'язання проблеми та якісно нового підходу, якого все ще потребує сучасний український аграрний сектор. Численність варіантів сценаріїв адаптації та розбудови кредитної інфраструктури є визначальним фактором у формуванні моделі економічного поступу агроформувань.

Довгострокове кредитування сільськогосподарських товаровиробників повинно розглядатися не як окремі ініціативи банків чи регіонів, а як цілісна система за безпосередньої участі держави, якій нині відводиться важлива роль у забезпеченні інтересів су-

б'єктів цих відносин. Новий потужний поштовх розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки дасть іпотечне кредитування. Активізувати процеси залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор вдасться також

завдяки формуванню чіткої визначеності у сфері земельних відносин, створенню системи кооперативних кредитних установ, сприянню фінансовому лізингу.

Список використаних джерел

1. Бурковська А.В. Проблеми та шляхи вирішення короткострокового кредитування агропідприємств в умовах ринку / А.В. Бурковська, В.А. Тарасюк, Р. Мула // Сталій розвиток економіки. – 2011. – №7. – С. 277-279.
2. Гайдуцький П. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров; ред.: П.І. Гайдуцький. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2005. – 422 с.
3. Довідник банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
4. Зарубежний опыт развития кредитной кооперации в аграрном секторе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.creditcoop.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=791:apk-credforeign&catid=34:countries&directory=34.
5. Земельна дилема // Пропозиція. – 2005. – №1. – С. 16-17.
6. Іванишин В.В. Розвиток та функціонування ринку технічних засобів для сільського господарства України / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 78-82.
7. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес: Звіт ІFC. – Жовтень, 2011. – 124 с.
8. Історія розвитку лізингу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukragroleasing.com.ua/index.php?/istoriya-rozvitku-lizingu-v-ukrayini.html>.
9. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.creditcoop.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=108:agropactice&catid=34:countries.
10. Кручок С.І. Іпотечне кредитування: європейська практика та перспективи розвитку в Україні / С.І. Кручок. – К.: Урожай, 2003. – 208 с.
11. Магальяс І. Процентні ставки за кредитами для аграріїв знижуються [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/agrarnijsouzukraieni/poradi-urista/procentnistavkizakreditamidlaagrariievznizuutsa>.
12. Михасюк І. Аграрний сектор АПК: проблеми і шляхи вирішення / І. Михасюк, Є. Майовець. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 230 с.
13. Пугачов М.І. Фінансові чинники розвитку аграрного сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amdi.org.ua/docs/RT20130419/1Pugachov.pdf>.
14. Свистун Л.А. Передумови та перспективи застосування земельної іпотеки для інвестування аграрної сфери регіонів / Л.А. Свистун // Вісн. Криворізького екон. ін.-ту КНЕУ. – 2009. – №4 (20). – С. 102-106.
15. Стан кредитування підприємств АПК у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://170820.minagro.web.hosting-test.net/page/?n=13518>.
16. Тимошенко Т. Лізинг як інструмент оновлення сільськогосподарської техніки / Т. Тимошенко // Агробізнес сьогодні. – черв. 2012. – №12(235).
17. Чупіс А.В. Розвиток земельної іпотеки в Україні / А.В. Чупіс // Економіка АПК. – 2007. – №5. – С. 88 - 90.
18. Якушева І.С. Розвиток лізингових послуг як інструмент інвестування аграрного сектора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgibis_64.exe?...2...
19. Briggeman, Brian, and Maria Akers. 2010. "Farmland Values Climb and Credit Conditions Improve." Survey of 10th District Agricultural Credit Conditions. Federal Reserve Bank of Kansas City, 3rd quarter. <http://www.kansascityfed.org/publicat/research/indicatorsdata/agcredit/AGCR3Q10.pdf>.
20. Frey, Thomas L. (1981) Lending to agricultural enterprises / – Bankers Pub. Co., 475 p.
21. Marvin Duncan, 2008. "Financing Agriculture in the 1980s," Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, March.
22. Mishra, A, Moss, C., and K. Erickson. 2008. The role of credit constraints and government subsidies in farmland valuations in the US: an options price model approach. Empirical Economics.
23. Penson, John B. (2014) Introduction to Agricultural Economics / John B. Penson, Jr., Oral Capps, Jr., C. Parr Rosson, III, Richard T. Woodward. - Pearson Education, Limited, 432 p.
24. Steil Mark. Farmers, Bankers Fear Rising Farmland Prices, Agweek, November 7, 2011.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2014 р.

*